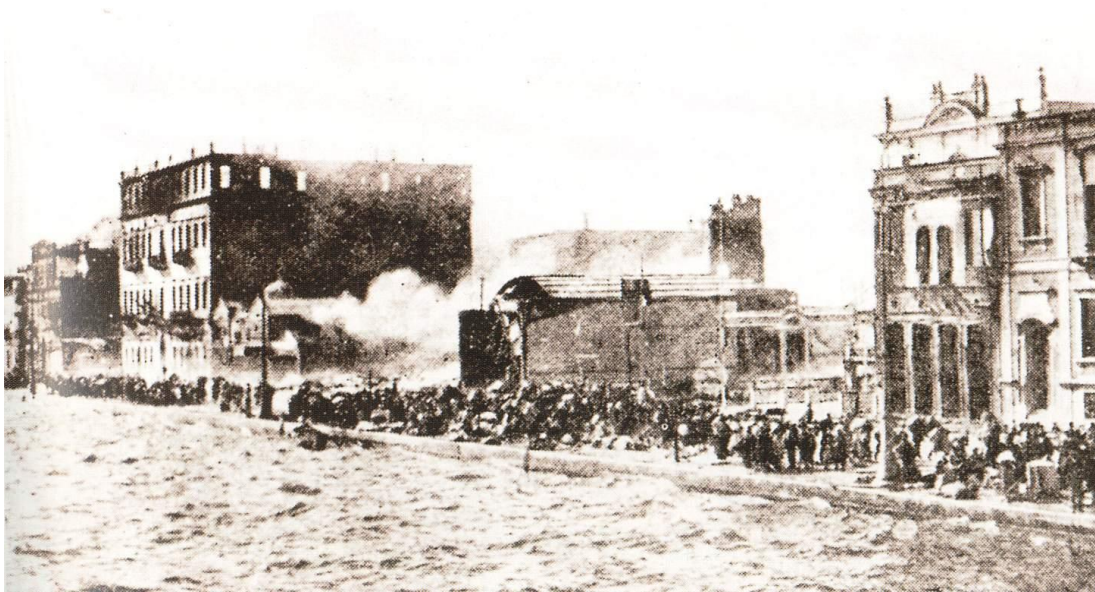

Εμμανουήλ Σπ. Βάθης

Το δεκαήμερο της συμφοράς

Μια μαρτυρία για τη Μικρασιατική καταστροφή

Καλλιθέα
Ιανουάριος 1998

Το δεκαήμερο της συμφοράς

Μια δραματική εμπειρία κατά τη διάρκεια της Μικρασιατικής καταστροφής του 1922, όπως την έζησε ένα δωδεκάχρονο παιδί, γέννημα θρέμμα της δοξασμένης και τώρα μαύρης Μικράς Ασίας.

Το παιδί αυτό είναι ο γράφων, Μανώλης Βάθης, γεννηθείς την 8-8-1910 στο χωριό Κριτζαλιά (νυν Γιοκαρί Κιζιλτζά), 35 χιλιόμετρα μακράν της Σμύρνης, από πατέρα τον Σπύρο και μητέρα τη Χρυσάνθη και αδέλφια την Πέπα, ετών τότε 15 και τον Λέανδρο ετών 9. Μαζύ μας ζούσε και η γιαγιά μας, Δέσποινα, μάνα του πατέρα μας Σπύρου.

Το χωριό μας, ανάμεσα σε υψηλά βουνά με πολύ πράσινο και πολλά σπωροφόρα δένδρα, αμπέλια και εληές, με τρεχούμενα νερά, κατοικείτο από χίλιους περίπου κατοίκους, τους μισούς Έλληνας και τους άλλους μισούς Τούρκους κατοικούντας σε χωριστή συνοικία. Εμείς με το Δημοτικό Σχολείο μας και την πανέμορφη εκκλησιά μας και αυτοί με το προσεγμένο και επιβλητικό τζαμί τους.

Το σπίτι μας, νεόδμητο, στο κέντρο του χωριού με αρκετά δωμάτια και ισόγειο αποθήκη για τη συγκέντρωση της από τ' αμπέλια μας σοδειάς (σταφίδας).

Στο κέντρο του χωριού και σε γυμνό από παρακείμενα κτίσματα χώρο ήταν το μαγαζί του πατέρα μας που εμπορευόταν παντός είδους τρόφιμα. Πολύ κοντά στο χωριό μας ήταν ένα άλλο πολύ μικρό χωριό, τα Ταχτατζίδικα, οι κάτοικοι του οποίου, αμπελουργοί κατ' επάγγελμα, συναλλάσσοντο με τον πατέρα μας ο οποίος τους προμήθευε όλο το χρόνο τα αναγκαία της διατροφής τους, δίδοντας εις αντάλλαγμα μέρος της σταφίδας που παρήγαγον. Μπήκαμε στο Σεπτέμβριο του 1922. Οι διαδικασίες του τρύγου των αμπελιών μας έληξαν. Η σταφίδα της παραγωγής μας και αυτή του χωριού Ταχτατζίδικα συγκεντρώθηκε και αποθηκεύτηκε στην αποθήκη του ισογείου του σπιτιού μας. Είχαμε 3

αμπέλια σε τρεις διάφορες τοποθεσίες: το πρώτο και κυριότερο ήταν στην περιοχή Ταμπανά μπουγιούκ, όπου είχαμε και οικίσκο, το λεγόμενο Ντάμι, το δεύτερο κτήμα ήταν στην παραποτάμιο περιοχή Νύφτσαϊ και το τρίτο στην περιοχή Καραϊτία.

Η είσοδος ενός επισκέπτου στο χωριό μας έχει κάποιο ενδιαφέρον από απόψεως γραφικότητας και κάποιου γεγονότος που συνδέεται με την αδελφή μας Πέπα. Την είσοδο σηματοδοτεί ένας μικρός λοφίσκος με ένα πλατανάκι στην κορυφή του. Κατά την περίοδο απελευθέρωσης της Σμύρνης ένας λόχος φαντάρων σκέφθηκε να επισκεφθεί το χωριό. Κινητοποιήθηκαν οι συγχωριανοί μας για να υποδεχθούν τους Έλληνας φαντάρους. Οι μαθητές του σχολείου μας με σημαίες και επικεφαλής σημαιοφόρο την Πέπα υπεδέχθησαν τους φαντάρους στο σημείο του λόφου με το πλατανάκι. Διέσχισαν επί 500 περίπου μέτρα το δρόμο ανάμεσα από πυκνό πευκόφυτο δάσος, πέρασαν το ποτάμι Καρα Ντερέ και φτάσανε στην είσοδο του χωριού.

Το πρώτο σπίτι που αντικρύζει κανείς είναι του προύχοντα του χωριού Καπαντώνη. Μια βρύση με κρύο νερό έξω από το σπίτι αυτό δροσίζει τον επισκέπτη του χωριού.

Ως προς το αναφερθέν γεγονός με την είσοδο των Ελλήνων φαντάρων στο χωριό αξίζει τον κόπο να πούμε ότι μεσολάβησε κάποιο περιστατικό με δράστες τους φαντάρους, το οποίο ετάραξε τις σχέσεις μας με τους Τούρκους συγχωριανούς μας. Συγκέντρωσαν τους Τούρκους άνδρες του χωριού στο τζαμί και με πρόσχημα την παράδοση όπλων τους βασάνιζαν κρεμώντας τους από τα πόδια μέσα στο τζαμί και εν συνεχεία προτρέποντες εμάς τους Έλληνας να τους χλευάζουμε. Εννοείται στο τελευταίο αυτό ουδόλως αντεπεκρίθησαν οι Έλληνες κάτοικοι του χωριού, καθόσον, ως ελέχθη, αι σχέσεις μας με τους Τούρκους ήσαν άμεμπτοι. Το ελληνικό στοιχείο του χωριού μας εδοκιμάζετο από καιρού εις καιρόν από επιδρομές ατάκτων Τούρκων, των Τσετών, και σοβαρό πρόβλημα είχε το θέμα της επιστράτευσης του άρρενος πληθυσμού προς χρησιμοποίησή τους σε βαρειά έργα δρόμων κ.λπ. Γι' αυτό πολλοί Έλληνες της προς επιστράτευση ηλικίας εκρύπτοντο για να αποφύγουν ταύτην.

Ο πατέρας μας είχε ελληνική υπηκοότητα μη εμπίπτων ως εκ τούτου στους νόμους της τουρκικής κυβερνήσεως, πράγμα το οποίο δεν συνέβαινε με τους άλλους συγχωριανούς μας που είχαν οθωμανική υπηκοότητα.

Αυτά, ως εισαγωγή στην περιπέτειά μας.

Ήταν, αν δεν με απατά η μνήμη μου, 11 ή 12 Σεπτεμβρίου του 1922. Μάθαμε την κατάρρευση του μετώπου και την άτακτη υποχώρηση του ελληνικού στρατού. Οι προβλέψεις για την κατάσταση ήσαν δυσοίωνες. Αποφασίσαμε να μετακινηθούμε προς τη Σμύρνη με κατεύθυνση κάποιο σπίτι που είχαμε εκεί νοικιασμένο στον Ιταλό πρόξενο. Αφήνουμε στο χωριό τη γιαγιά μας Δέσποινα και ξεκινάμε με μια άμαξα συρόμενη από δύο άλογα, σαν αυτές που βλέπουμε στις ταινίες γουέστερν. Ο πατέρας μου, η μητέρα μου, η Πέπα, ο Λέανδρος και εγώ, με ελάχιστα εφόδια κυρίως για τις ανάγκες του ταξιδιού μας, περνάμε το μεγάλο χωριό Νύμφαιο (νυν Κεμάλ Πασά). Δέκα χιλιόμετρα από το χωριό ξεκουραζόμαστε λίγη ώρα και συνεχίζουμε επί άλλα είκοσι πέντε χιλιόμετρα όπου φθάνουμε στο σπίτι μας στη Σμύρνη αργά το απόγευμα.

Εγκαθιστάμεθα στο σπίτι μας με τον Ιταλό πρόξενο. Μετά μία-δύο ημέρας τα πράγματα άρχισαν να σκουραίνουν επικίνδυνα. Ο Ιταλός πρόξενος συμβουλεύει τον πατέρα μας να μας πετάξει με καϊκι στη Χίο παίρνοντας μέρος των υπαρχόντων μας, για να αποφύγουμε προβλεπόμενη περιπέτειά μας με την είσοδο του Κεμάλ Ατατούρκ στη Σμύρνη. Ο πατέρας μας δυστυχώς δεν τον άκουσε. Πίστευε ότι μόρα ήταν και θα περάσει και σύντομα θα επιστρέψουμε πάλι στο χωριό. Συνέπεια θλιβερή το σφάξιμο της γιαγιάς μας, η σύλληψη και εν συνεχεία η εκτέλεση του πατέρα μας, μετά από οδυνηρή περιπέτεια, όπως παρακάτω θα περιγράψω.

Την επομένη της αφίξεώς μας στη Σμύρνη ήλθε και η οικογένεια Καράμπαμπα με την αδελφή της μητέρας μου, Ελένη, το σύζυγό της, Κωνσταντίνο, και το νεογέννητο κοριτσάκι τους, Φωφώ. Τις πρώτες αυτές μέρες παραμονής μας στο σπίτι μας στη Σμύρνη μαθαίνουμε την εισβολή ατάκτων Τούρκων στο χωριό, οι οποίοι, συνεπικουρούμενοι και από ντόπιους Τούρκους, επιδίδονται στο έργο της καταστροφής. Ληλατούν τα σπίτια, σφάζουν, μεταξύ των οποίων και τη γιαγιά μας, Δέσποινα, συλλαμβάνουν πολλούς από τους εναπομείναντας άνδρας του χωριού, τους οδηγούν σε κάποια τοποθεσία και τους εκτελούν. Μεταξύ των

συλληφθέντων ήτο και κάποιος νεαρός την ηλικία συγχωριανός, ο οποίος, επιζήσας της εκτελέσεως μάς διηγήθη στο Βόλο, όπου συναντηθήκαμε αργότερα, τα σχετικά συμβάντα του χωριού. Πολυβόλησαν τους συλληφθέντας Έλληνας. Το εν λόγω άτομο κατ' ευτυχή σύμπτωσιν δεν εβλήθη. Οι Τούρκοι εκτελεστές, μετά τους πυροβολισμούς, περιήρχοντο τους εκτελεσθέντας αποκόπτοντες με μαχαίρια τεμάχια του σώματός των, για να βεβαιωθούν για την επιτυχία της πράξης τους. Απέκοψαν και από το παραπάνω άτομο-μάρτυρα τα αυτιά του. Αιμάσσων κατορθώνει, όπως είχε νυκτώσει εν τω μεταξύ, να φύγει διανύοντας καθ' όλη τη νύκτα την απόσταση των τριάντα πέντε χιλιομέτρων, που εχώριζε το χωριό μας από τη Σμύρνη. Τρεις μέρες μετά της άφιξή μας στη Σμύρνη μπαίνει ο Κεμάλ Ατατούρκ στη Σμύρνη. Ο στρατός και ιδία οι άτακτοι των γύρω χωριών επιδίδονται στο έργο της καταστροφής. Βάζουν φωτιά στη Σμύρνη, λεηλατούν και ρημάζουν τις κατοικίες κακοποιούντες με κάθε τρόπο τους ενοίκους. Τις ώρες αυτές της συμφοράς σημαδεύεται και το τέλος του Αρχιεπισκόπου Σμύρνης Χρυσοστόμου με τρόπο δραματικό. Σύρεται στους δρόμους με κραυγές αλλόφρονος πλήθους, κακοποιούμενος βάνουσα μέχρι της τελευταίας του πνοής. Ας σημειωθεί εδώ ότι στον Αρχιεπίσκοπο Χρυσόστομο προσεφέρθη βοήθεια σωτηρίας τόσο από εξέχοντας Έλληνας της Σμύρνης όσο και από ξένους διπλωματικούς παράγοντας. Ηρνήθη την προσφορά, προτιμήσας τον θάνατο κοντά στο αιμάσσων ποιμνιό του.

Την νύκτα της ημέρας εισόδου του Κεμάλ στη Σμύρνη βλέπουμε τη φωτιά να εξαπλούται απειλητικά στη γύρω περιοχή με κίνδυνο λίαν συντόμου προσέγγισής της και στο σπίτι μας. Άρον άρον παίρνοντας μια κουβέρτα και ένα κομμάτι ψωμί κατεβαίνουμε κάτω στο δρόμο με κατεύθυνση προς Κορδελιό για εύρεση καταφυγίου στο σπίτι συγγενούς μας, ενός Αλεξίου, έχοντος γαλλική υπηκοότητα. Ήτο αδύνατο να κάνεις κάτι που ήθελες. Ήτο τόσο πολύς κόσμος στους δρόμους εκείνη τη νύκτα που πέρασε στριμωγμένοι εδώ κι εκεί, μη δυνάμενοι να αντιληφθούμε ούτε πού πάμε ούτε τι προβλέπεται να ακολουθήσει. Η νύκτα πέρασε έτσι δραματικά και όταν ξημέρωσε αρχίσαμε να σκεπτόμαστε πώς θα μπορούσαμε να προσεγγίσουμε το Κορδελιό διά ξηράς. Ξεκινήσαμε την πορεία μας προς τα εκεί. Βαδίζαμε ανάμεσα σε μυριάδες πρόσφυγας καταδιωγμένους από τις εστίες τους. Στο δρόμο μας προς Κορδελιό

περνάμε από τα άλλοτε ωραιότατα χωριουδάκια-προάστια της Σμύρνης, ρημαγμένα, με τις πόρτες ορθάνοιχτες και τα υπάρχοντά τους πεταμένα εδώ κι εκεί. Τυμπανιαία πτώματα ζώων επιπλέουν στα παρακείμενα νερά της θάλασσας. Η πορεία μας χωρίς τέλος προς Κορδελιό ήτο γεμάτη κινδύνους εξαιτίας των ατάκτων Τούρκων που εξορμούσαν από τα γύρω χωριά, για να κλέψουν, να βιαιοπραγήσουν και, το χειρότερο, να αρπάξουν κοπέλλες. Συνέβη μάλιστα και το εξής περιστατικό: Δυο κοπέλλες βλέπουν τον κίνδυνο να απαχθούν από τους Τούρκους κάποια στιγμή αποφασίζουν να δώσουν τέλος στην περιπέτειά τους αυτή. Βουτάνε με τα ρούχα τους στη θάλασσα με σκοπό τον πνιγμό. Τις σώζει ο συνοδευών αυτές αδελφός ο οποίος βουτάει κι αυτός με τα ρούχα μέσα στο νερό, τις τραβάει έξω εκλιπαρώντας τις να μην επιμείνουν στην πράξη τους αυτή. Ο Θεός, τους είπε, είναι μεγάλος και μπορεί να σωθούμε. Άγνωστο αν εδικαιώθη η πράξις του.

Μέσα σ' αυτή την περιπετειώδη πορεία πέρασε η μέρα μας. Η νύκτα μάς βρήκε σ' ένα μεγάλο κήπο, όπου βρήκαμε καταφύγιο μαζί με πολλούς άλλους πρόσφυγας, αποφεύγοντες κατά κάποιο τρόπο τις βιαιοπραγίες των Τούρκων. Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι εκείνη τη νύκτα παρ' ολίγο να χάσουμε το νεογέννητο κοριτσάκι της θείας μου Ελένης, τη Φωφώ, που κινδύνευε να πνιγεί από το ακατάπαυστο κλάμα, εξαιτίας πιθανώς πόνου που ησθάνετο το μικρό. Εσώθη από μια γυναίκα που του έβαλε μια γουλιά ούζο στο στόμα το οποίο το νάρκωσε. Μας προέτρεπαν οι γύρω άνθρωποι να το πνίξουμε κινδυνεύοντας να καταπατηθούμε από τους Τούρκους, εάν, λόγω του δυνατού κλάματος του μωρού, αντελαμβάνοντο αυτοί την παρουσία μας εκεί.

Την επομένη το πρωί βρεθήκαμε στον κήπο αυτό ξαπλωμένοι σε μια κουβέρτα νηστικοί και καταταλαιπωρημένοι. Θυμάμαι ότι εγώ κι ο Λεάνδρος, για να μετριάσουμε την πείνα μας, πιπιλούσαμε τους μισοώριμους πικρόξιμους καρπούς που πέφτανε από τα φοινικόδενδρα.

Η σημερινή ημέρα προοιωνίζετο πολύ δραματική για την οικογένεια τη δικιά μας και της θείας μου Ελένης. Ήτο περίπου 9 το πρωί, όταν μια τούρκικη περίπολος πλησίασε το μέρος μας. Μαζεύανε τους άνδρες από ηλικίας γύρω στα 17 ή 18 χρόνια μέχρι εκείνων της πολύ μεγάλης ηλικίας. Πήραν τότε τον πατέρα μου Σπύρο και το θείο μου Κωνσταντίνο. Από τότε

δεν τους ξαναείδαμε. Τους βάλανε σε φάλαγγα και τους οδήγησαν έξω με προορισμό τον εγκλεισμό τους σε κέντρα αιχμαλώτων στα βάθη της Μ. Ασίας. Κατά την πορεία των αιχμαλώτων αυτών εσκότωναν επί τόπου όποιον απ' αυτούς έπεφτε κάτω, μη δυνάμενος από την κούραση, την πείνα και τις κακουχίες να συνεχίσει την πορεία. Την κακή τύχη της εκτέλεσης είχε και ο πατέρας μου, όπως μας διηγήθη αυτόπτης μάρτυς, κάποιος συγχωριανός μας, αργότερο στο Βόλο. Μετά την απαγωγή των πατεράδων μας, πήραμε το δρόμο προς την παραλιακή περιοχή-λιμάνι της καμένης Σμύρνης, με σκοπό μήπως μπορέσουμε και πάμε στο Κορδελιό, χρησιμοποιώντας, εφόσον ήτο δυνατόν, ένα από τα караβάκια που έκαναν το δρομολόγιο Σμύρνης-Κορδελιού.

Το σούρουπο βρεθήκαμε νηστικοί και ταλαιπωρημένοι στην παραλία της καμένης Σμύρνης, σε μια παραγκούλα, όπου στριμωχθήκαμε να περάσουμε τη νύκτα μας μαζί με 5-6 οικογένειες προσφύγων κατατρεγμένων και αυτών, όπως εμείς. Στην παραλία της Σμύρνης αντικρίζαμε κόσμο να στοιβάζεται σε παλιόβαρκες με την ελπίδα να βρει τη σωτηρία του στα αγκυροβολημένα στο λιμάνι της Σμύρνης πολεμικά πλοία των «συμμάχων» μας, Άγγλων, Γάλλων, Ιταλών, Αμερικανών κ.λπ. Εις μάτην προσπαθούσαν να αναρριχηθούν σ' αυτά. Οι ναύτες τους απωθούσαν με κάθε τρόπο που στο τέλος κανείς δεν κατόρθωνε να σωθεί. Άλλοι πνιγόντουσαν και οι περισσότεροι γύριζαν πίσω στην παραλία. Τη βραδιά της μέρας αυτής συνέβη το εξής δυσάρεστο περιστατικό. Ήταν σκοτάδι μέσα στην παράγκα, όπου εισέβαλαν δυο Τούρκοι, οι οποίοι, ποδοπατώντας μας, έψαχναν σαν να ήθελαν κάτι να βρουν. Όταν είδον ότι ήτο τούτο αδύνατον, μας εγκατέλειψαν φεύγοντες προς στιγμή. Στο διάστημα αυτό μπαίνει στην παράγκα ένα άτομο και μας λέγει. «Ακούστε με: είμαι Έλληνας υποδύομενος Τούρκο και εργάζομαι εδώ γύρω ως πυροσβέστης. Αντελήφθην τους Τούρκους εισβολείς. Ο σκοπός εισόδου τους στην παράγκα είναι να αρπάξουν κανένα κορίτσι. Θα ξαναέλθουν. Καμουφλάρετε με κάθε τρόπο τυχόν υπάρχοντα κορίτσια», πράγμα το οποίο και επράξαμε. Τυλίξαμε την Πέπα (ανεπτυγμένο τότε κορίτσι) σε μια κουβέρτα που είχαμε και καθίσαμε απάνω της. «Μόλις μπουν μέσα στην παράγκα οι Τούρκοι θα αρχίσουν να ψάχνουν με κλεφτοφάναρα που θα έχουν μαζί τους. Μη χάνετε την ψυχραιμία σας. Φωνάζτε όλοι μαζί

ΒΟΗΘΕΙΑ». Ο Λέανδρος, σαν πιο τολμηρός της παρέας, έδωσε το σύνθημα, μόλις εμφανίστηκαν οι Τούρκοι. Μας παράτησαν αμέσως εξαφανισθέντες. Δεν πέρασαν λίγα λεπτά όπου εμφανίζεται μια τουρκική έφιππος περίπολος, για να ζητήσει εξηγήσεις. Τους είπαμε σχετικώς τι ακριβώς συνέβη. Όρμησαν στη γύρω περιοχή, τους έπιασαν και τους παρουσίασαν σε μας για να διαπιστώσουν την ταυτότητά τους. Ήταν πράγματι οι προηγούμενοι επισκέπτες μας. Δεν τολμήσαμε να βεβαιώσουμε την ταυτότητά τους, παρότι μας είπαν ότι εάν ήσαν αυτοί οι εισβολείς θα τους εκτελούσαν επί τόπου. Με το επεισόδιο αυτό πέρασε κι αυτή η νύκτα.

Την επομένη μέρα, έξω από την παράγκα, απελπισμένοι, νηστικοί και ταλαιπωρημένοι ήμασταν ανήμποροι να σκεφθούμε κάτι για τη σωτηρία μας. Οι ώρες περνούσαν παρακολουθώντας τα περάσματα των προσφύγων και τις απέλπιδες προσπάθειές τους να προσεγγίσουν με κάθε μέσο τα αγκυροβολημένα στο λιμάνι πολεμικά.

Έφθασε το απόγευμα της μέρας αυτής όπου δεχθήκαμε στην παράγκα την επίσκεψη δύο Τούρκων φαντάρων ενόπλων. Μας είπαν να σηκωθούμε όλοι και να τους ακολουθήσουμε. Μας μετέφεραν σ' ένα μισοσκότεινο σοκάκι λίγο παραπάνω, στην άκρη της καμένης Σμύρνης, εξηγώντας μας τους λόγους της μεταφοράς μας εκεί. «Αύριο, μας είπαν, θα έλθουν καράβια από την Ελλάδα να σας πάρουν και θα φύγετε και σεις από εδώ». Ο Τούρκος φαντάρος σκοπός στάθηκε στην άκρη του πεζοδρομίου του δρομίσκου όπου μας διέταξαν να καθίσουμε. Η μητέρα μου κάθισε κοντά στο σκοπό. Με τα λίγα τουρκικά που ήξερε έπιασε κουβέντα με τον Τούρκο φαντάρο. Της μιλούσε επί αρκετή ώρα διηγώντας της περιστατικά που δήθεν συνάντησε στο χωριό του κατά το πέρασμα των Ελλήνων φαντάρων απ' αυτό. «Μας κακοποίησαν με κάθε τρόπο. Είμαστε αγανακτισμένοι με τη συμπεριφορά τους. Οι δικοί μας στο χωριό δεινοπάθησαν, μεταξύ αυτών και τα αδέρφια μου και οι γονείς μου». Η μητέρα μου τον άκουγε με προσοχή προσπαθούσα με κάθε τρόπο να δαμάσει το θηρίο. Πέρασε αρκετή ώρα συζήτησης με τον Τούρκο φαντάρο. Του εξήγησε ότι πράγματι στους πολέμους γίνονται πολλά δυσάρεστα και απάνθρωπα και από τις δύο πλευρές. «Ας σκεφθούμε όμως με νηφαλιότητα σε τι φταίνει οι άμαχοι. Πριν από λίγες ημέρες χάσαμε και μεις τους άνδρες μας, μείναμε μόνοι μας αβοήθητοι και απελπισμένοι, μη γνωρίζοντας τι μπορεί να αντιμετωπίσουμε

από στιγμή σε στιγμή». Ήταν τόσο πειστικά τα λόγια της μητέρας μου που το θηρίο Τούρκος φαντάρος εκάμφθη. «Πάρε, είπε της μητέρας μου, τους ανθρώπους σας και εξαφανισθείτε από εδώ. Δεν πρόκειται να έλθει κανένα βαπόρι. Σας φέραμε εδώ για να σας εκτελέσουμε μέσα στα χαλάσματα εκδικούμενοι τις βιαιοπραγίες των δικών σας.» Ξαναγυρίσαμε στην παράγκα όπου και περάσαμε τη νύκτα μας.

Την επομένη το πρωί ξυπνάμε και στην απελπισία μας παίρνουμε την τελευταία μεγάλη απόφαση. Είπαμε, αν καταφέρουμε και πάμε στο Κορδελιό, σωθήκαμε. Ένας τρόπος υπήρχε να το καταφέρουμε: να κατορθώσουμε να πάρουμε το караβάκι που έκανε τα δρομολόγια Σμύρνης - Κορδελιού. Πλησιάσαμε την αποβάθρα επιβιβάσεως. Κόσμος πολύς προσπαθεί να επιβιβασθεί σ' ένα караβάκι που είχε δέσει στο μέρος αυτό. Με μεγάλο κόπο καταφέραμε να μπούμε κι εμείς. Πράγματι μετά από ολιγόωρο πλουν φθάσαμε στο Κορδελιό.

Κατευθύνθημεν προς το σπίτι του συγγενούς Αλεξίου που η μητέρα μου το ήξερε από προηγούμενες επισκέψεις της εκεί. Βρήκαμε το συγγενή μας Αλεξίου, που είχε, ως ελέχθη, γαλλική υπηκοότητα. Μας υπεδέχθη κάπως ψυχρά, πλην όμως βρήκαμε προσωρινό κατάλυμα ασφαλές κι ένα κομμάτι ψωμί να δαμάσουμε την πείνα μας. Εμείναμε εκεί ένα βράδυ.

Την επομένη το πρωί μαθαίνουμε την είδηση. Ο Κεμάλ Ατατούρκ σε διάγγελμά του ειδοποιεί τους Έλληνες πρόσφυγες να εγκαταλείψουν τη Σμύρνη μέχρι της 22ας Σεπτεμβρίου, διότι άλλως, όσοι δε συμμορφωθούν προς τη διαταγή του θα τους οδηγήσει σε φάλαγγες στα ενδότερα της Μ. Ασίας (σε γενοκτονία στην πραγματικότητα). Ήταν κατά σύμπτωση το πρωί αυτό η 22α Σεπτεμβρίου. Αμέσως πεταχτήκαμε έξω προς εύρεση μέσου φυγής. Πράγματι στην παραλία Κορδελιού καΐκια μεγάλα φόρτωναν πρόσφυγες που τους μετέφεραν σε αγκυροβολημένα έξω στο λιμάνι της Σμύρνης ελληνικά πλοία.

Μας επιβίβασαν κι εμάς σ' ένα μεγάλο πλοίο που ήτο το υπερωκεάνειο «Πατρίς» ή «Ελλάς», αν καλώς ενθυμούμαι. Είχε φορτώσει πάνω από 5.000 πρόσφυγες. Το ίδιο βράδυ το πλοίο προσήγγισε το λιμάνι της Χίου. Ο λιμενάρχης όμως της νήσου αυτής ηρνήθη να μας αποβιβάσει, γιατί η Χίος τις μέρες αυτές είχε πήξει από πρόσφυγες.

Ανακρούσαμε πλήρη για το Βόλο. Φθάσαμε τις πρωινές ώρες της επομένης μέρας, 23ης Σεπτεμβρίου, όπου και αποβιβαστήκαμε στη μεγάλη αποβάθρα του Βόλου που ήταν γεμάτη κόσμο. Μετά τινας ώρας κάποια επιτροπή μας παρέλαβε και μας εγκατέστησε σε μια μεγάλη καπναποθήκη.

Σ' ένα μεγάλο μισοσκότεινο δωμάτιο της αποθήκης αυτής στρώσαμε κι εμείς την κουβέρτα μας σε μια γωνιά όπου μετ' ολίγη ώρα μας ειδοποίησαν οι αρχές του Βόλου να πάμε σε κάποιο μέρος να πάρουμε συσσίτιο. Εγώ κι ο Λεάνδρος πεταχτήκαμε αμέσως έξω προς ανεύρεση του υποδειχθέντος σε εμάς μαγειρείου. Σε καζάνια μεγάλα παρεσκεύαζαν ταχινόσουπα. Πήραμε κι εμείς δυο δοχεία από τη σούπα αυτή, την πήγαμε στην καπναποθήκη και όλοι, πειναλέοι, όπως ήμασταν, την καταβροχθίσαμε εν ριπή οφθαλμού. Ήταν τόσο νόστιμη που θαρρείς και τρώγαμε πασχαλινή μαγειρίτσα. Μετά 2-3 ημέρας μας μετέφεραν σε ανθρωπινότερο κατάλυμα (σ' ένα επιταγμένο πλουσιόσπιτο στο κέντρο του Βόλου). Μας υπέδειξαν το δωμάτιο που θα μέναμε εφοδιάζοντάς μας με μάλλινες χονδρές μπατανίες (βλέπεις ερχόταν χειμώνας) πλην όμως γεμάτες ψείρες. Δεν θα είναι υπερβολή να πούμε ότι σε κάθε ίνα της μπατανίας υπήρχε και μία ψείρα. Κάτι συσσίτιο που μας δίδανε, μισοώριμα μανδαρινάκια που τσιμπάγαμε από τον κήπο του σπιτιού, κάτι φιρίκια που τσιμπάγαμε από τα τσουβάλια στο μουράγιο του Βόλου, καλμάραμε την πείνα μας.

Στο Βόλο τις μέρες εκείνες μας συνήνητησε και ο συγχωριανός μας και μας διηγήθη ως αυτόπτης μάρτυς το περιστατικό εκτελέσεως του πατέρα μας. Τις μέρες εκείνες οι Αρχές του Βόλου μας ανήγγειλαν ότι εάν από ημάς είχαμε συγγενείς στην Αμερική θα μπορούσαμε να γράψουμε στο περιοδικό «Κήρυξ» της Νέας Υόρκης, το οποίο θα μας έφερνε σε επαφή με τυχόν συγγενείς μας εκεί. Πράγματι εγράψαμε κι εμείς. Μετ' ου πολύ τα αδέρφια της μητέρας μου, Αναστάσιος και Νικόλαος, εγκατεστημένοι από εξαετίας εκεί, μας απήνητησαν στέλνοντάς μας μερικά εφόδια και εκφράζοντας την επιθυμία μεγαλυτέρας και αποτελεσματικότερας βοήθειας. Μάλιστα μας έστειλαν τα σχετικά χαρτιά για μετανάστευση στην Αμερική. Η αβελτηρία δυστυχώς ενός αδελφού πρόσφυγα της μητέρας μου, του Βασιλάκη, δεν μας επέτρεψε την παλιννόστηση (μετανάστευση). Ο νόμος εισόδου μας στην Αμερική ήρθη και η μετάβασή μας εκεί έμεινε όνειρο απραγματοποίητο. Μόνο η Πέπα επήγε εκεί με το θείο μας, Αναστάσιο, ο οποίος ερχόμενος

στο Βόλο μας περιέθαλψε και εν συνεχεία μας εγκατέστησε σε σπίτι που έκτισε στην Καλλιθέα, βοηθώντας μας με κάθε τρόπο τις σπουδές μας και τα της διατροφής μας. Να σημειωθεί ότι τις πρώτες μέρες της προσφυγιάς μας στο Βόλο αποφάσισα να εργαστώ για εξοικονόμηση μερικών χρημάτων προς καλυτέρευση της ζωής μας. Ειργάσθην σε εργαστήριο κορνιζοποιείο με γύψους αντί ημερομισθίου μιας δραχμής. Επειδή πρηστήκανε τα χέρια μου από το γύψο, άλλαξα επάγγελμα, εργαζόμενος σε ραφτάδικο με μια δραχμή μεροκάματο και ό,τι μπουρμπουάρ έπαιρνα από τους πελάτες. Τελευταία βρέθηκα εργαζόμενος σ' ένα εμπορικό, που, εκτός της δραχμής που έπαιρνα κάθε μέρα, μου έδιναν το μεσημέρι και ένα πιάτο φαγητό.

Ο ερχομός του θείου μας Αναστάση από την Αμερική έδωσε τέλος στην περιπέτειά μας αυτή. Από εκεί και πέρα εγώ εσπούδασα, ο Λεάνδρος ως ανήμπορος να σπουδάσει έμαθε την τσαγκαρική. Προβλήματα τίποτε στη στέγαση και διατροφή. Τα πάντα έβαιναν καλώς.

Επίλογος

Επισκεφθήκαμε δυο φορές τη γενέτειρά μας στη Σμύρνη και το χωριό. Την πρώτη φορά από 24/4 έως 6/5/1973, εγώ με την αδελφή μου, Πέπα, και τον άνδρα της, αξιωματικό Μιχαήλ Μιχαηλίδη. Μετέβημεν οδικώς με γκρουπ, ξεκινώντας από Αθήνα με πέρασμα από Θεσσαλονίκη, Γεφύρι Έβρου (σύνορα), τουρκική πόλη Κεσάν, Κωνσταντινούπολη, Προύσα, Σμύρνη και χωριό Κριτζαλιά. Οι συγκινήσεις μας από το ταξίδι μας αυτό ήσαν μεγάλες και άκρως αποκαρδιωτικές. Η Σμύρνη κατ' αρχάς αγνώριστη. Το κέντρο της καμένης πόλης είχε μεταβληθεί σε μεγάλο πάρκο, το τμήμα της παραλίας με τα υπέροχα σπίτια και κέντρα μετεβλήθη σε μεγάλη πλατεία της λεγομένης Τζουμχουριέτ (= Δημοκρατία) με το μεγάλο ανδριάντα του Κεμάλ Ατατούρκ. Ελάχιστα τμήματα της πόλης είχαν γλιτώσει από τη φωτιά. Την αμέσως επομένη μέρα της αφίξεώς μας στη Σμύρνη επιδιώξαμε να προσεγγίσουμε το χωριό. Δυσκολευτήκαμε πολύ να συνεννοηθούμε με τους Τούρκους ταξιτζήδες. Κανείς δεν ήξερε το χωριό μας με το όνομα Κριτζαλιά. Σκεφθήκαμε να ξεκινήσουμε για Νύμφαιο πρώτα που είχα μάθει πως το λέγανε Κεμάλ Πασά. Πράγματι, έτσι και εγένετο. Μόλις φθάσαμε στο Νύμφαιο για ξεκούραση και καφέ,

απευθυνθήκαμε σε ηλικιωμένους Τούρκους του χωριού για πληροφορίες σχετικά με τη μετάβασή μας στο χωριό. Κάποιος απ' αυτούς ήξερε το όνομα Κριτζαλιά, ενημέρωσε τον ταξιτζή μας και μετά διαδρομή δέκα χιλιομέτρων από το Νύμφαιο, φθάσαμε στο χωριό. Πλησιάζοντας το χωριό και με το αντίκρυσμα μισογνώριμων περιοχών αισθανόμασταν βαθειά συγκίνηση με πρώτη το πέρασμα από το λόφο με το πλατάνι (600 περίπου μέτρα προ του χωριού).

Στο σημείο αυτό η Πέπα, σημαιοφόρος και επικεφαλής των παιδιών του σχολείου των υποδεχθήκανε το λόχο Ελλήνων στρατιωτών που επεσκέπτετο το χωριό μετά την απελευθέρωση της Σμύρνης. Διασχίζουμε το μικρό πευκόφυτο δάσος και εμφανίζεται το χωριό. Περνάμε το γεφύρι του ποταμιού Καραντερέ και μπαίνουμε πλέον στο χωριό. Πίνουμε νερό από τη βρύση στην είσοδο του χωριού και προχωράμε προς το κέντρο. Μας πλησιάζουν περίεργα οι Τούρκοι μεταξύ των οποίων και ο γέρος χότζας ο οποίος με το άκουσμα ότι είμαστε παιδιά του πολύ γνωστού, του πατέρα μας Σπύρου-εφέντη, αναλαμβάνει την ξενάγησή μας στο χωριό. Ζητάμε να επισκεφθούμε το σπίτι μας. Μισογκρεμισμένο, όπως το είδαμε, φιλοξενεί μια οικογένεια Τουρκοκρητών. Ανεβαίνουμε τη σκάλα και αντικρύζοντας η Πέπα τη μεγάλη κάμαρα (λίβινγκ-ρουμ) του σπιτιού με τη μεγάλη ντουλάπα στον τοίχο, αρχίζει τα κλάματα με την κραυγή «Η μουσάνδρα!». Έτσι λέγαμε τη μεγάλη ντουλάπα μας. Φωτογραφηθήκαμε έξω από το σπίτι και ξεκινήσαμε προς ανεύρεσιν και των λοιπών ενδιαφερόντων μερών. Δυστυχώς πλήρης απογοήτευση, λύπη και συγκίνηση. Το μαγαζί του πατέρα μας γκρεμισμένο τελείως, η πανέμορφη εκκλησιά μας επίσης γκρεμισμένη, όπως και το σχολειό μας. Το νεκροταφείο μας οργωμένο, μεταβλημένο σε χωράφι, ο υδρόμυλος μισογκρεμισμένος. Πλήρης απογοήτευση και συγκίνηση. Μας αποζημιώνει το αντίκρυσμα της γύρω φύσης με τα ψηλά βουνά, το μεγάλο βράχο, «άκαγια», όπως το λέγαμε, έτοιμο να κυλήσει στην πλαγιά ενός βουνού.

Επιχειρήσαμε να περάσουμε και από ένα από τα αμπέλια μας με τον οικίσκο-ντάμι που μας φιλοξενούσε το καλοκαίρι κατά τη διάρκεια του τρύγου του αμπελιού μας εκεί. Δυστυχώς ο λασπώδης δρόμος προς τα εκεί δεν επέτρεψε στο ταξί μας να φθάσει. Επιστρέψαμε στη Σμύρνη με μεγάλη

συγκίνηση και πολλή απογοήτευση για την κατάντια του άλλοτε ωραίου χωριού μας.

Τη δεύτερη φορά, επεσκεφθήμεν τη γενέτειρα μας από 5/5 έως 14/5/1983 εγώ μαζί με τον αδελφό μου, Λέανδρο, την ανεψιά μου Χρυσούλα και τον εξάδελφό μας Θανάση Σαρρή Γιαννάκη. Μετέβημεν οδικώς πάλι από Αθήνα μέσω Θεσσαλονίκης, γέφυρας Έβρου, συνόρων, Καλλίπολης, Τσανάκ-καλέ, Τροίας, Αδραμυτίου, Αϊβαλιού, Μενεμένης, Σμύρνης, Νυμφαίου στα Κριτζαλιά με επιστροφή από Προύσα, Κωνσταντινούπολη, Ραιδεστό στην Αθήνα.

Μόλονότι πέρασαν δέκα χρόνια μετά την πρώτη επίσκεψη, ουδεμία σημαντική βελτίωση συναντήσαμε στο χωριό. Μας ξενάγησε τη δεύτερη αυτή φορά κάποιος Τουρκοκρής, ομιλών απταίστως τα ελληνικά. Στο τέλος της συνάντησης με πλησίασε και κάπως μυστικά ζήτησε να μάθει αν είχαμε τυχόν κρύψει τίποτα λίρες ή χρυσαφικά, να τα ξεθάψουμε και να μοιρασθούμε το θησαυρό. Του είπα ότι τίποτα τέτοιο δεν συνέβη και, αν ψάξουμε καμιά φορά για κάτι να βρούμε, θα βρούμε δυστυχώς τα κόκαλα της σφαγμένης γιαγιάς μας.

Έτσι τέλειωσε και το δεύτερο ταξίδι μας εκεί. Οι Τούρκοι κατά την περίοδο της Μικρασιατικής καταστροφής, και όχι όλοι, για να είμαστε ειλικρινείς (καθόσον με τους απλοϊκούς συγχωριανούς μας είχαμε πολύ καλές σχέσεις), αλλά αυτοί που κατευθύνοντο ή υπεκινούντο από το αισχρό τουρκικό γενοκτόνο κράτος, μας εξόντωσαν κυριολεκτικώς, μας άρπαξαν τα υπάρχοντά μας, μας γκρέμισαν ή εξαφάνισαν ολοσχερώς τα κτήματά μας και τα σπίτια μας και το σπουδαιότερο, σκότωσαν τους δικούς μας. Ο ελληνικός πληθυσμός της Κωνσταντινούπολης, της Ίμβρου και Τενέδου συρρικνώθησαν υπέρμετρα εν αντιθέσει προς τους Τούρκους της Δυτικής Θράκης που ευημερούν και επικινδύνως πολλαπλασιάζονται παρά τας περί του αντιθέτου διεθνείς συμβάσεις τας οποίας οι Τούρκοι μονομερώς ποδοπάτησαν.

Ιανουάριος 1998